06/09/2021

Η Θεολογία στη σκέψη και τα τραγούδια του Μίκη Θεοδωράκη

/ Γνώμες

Χρήστου Κ. Οικονόμου
τέως Προέδρου και Κοσμήτορα της Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ και
Προέδρου του Τμήματος Θεολογίας του Πανεπιστημίου Λευκωσίας

Είναι μερικές προσωπικότητες, τις οποίες οι άνθρωποι, η συνείδηση του λαού, τις κατατάσσουν ανάμεσα στους Αγίους, στην αιωνιότητα, από τον καιρό της επίγειας ζωής τους. Τέτοιοι είναι οι σύγχρονοι Άγιοι της Εκκλησίας, όπως ο Όσιος Παΐσιος, ο Άγιος Πορφύριος, ο Άγιος Ιάκωβος Τσαλίκης κλπ. Σε ένα άλλο επίπεδο διάκρισης και αναγνώρισης είναι άνθρωποι, όπως οι αγωνιστές και ήρωες του 1821, για τους οποίους το ελληνικό έθνος γιορτάζει μεγαλοπρεπώς, τιμώντας τους σε όλα τα μήκη και τα πλάτη του Οικουμενικού Ελληνισμού. Ακόμη του έπους του 1940, του κυπριακού αγώνα του 1955-1959 και της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο το 1974. Υπάρχει όμως και μία τρίτη κατηγορία ανθρώπων, οι οποίοι διακρίθηκαν στον χώρο της Επιστήμης, της Παιδείας, του Πολιτισμού κ.λπ. Σε αυτή την κατηγορία

αδιαμφισβήτητα ανήκει και ο προσφάτως αποβιώσας μεγάλος Μουσικοσυνθέτης και αγωνιστής της δικαιοσύνης, της δημοκρατίας και της ελευθερίας του Ελληνικού λαού από διάφορους κατακτητές Ιταλούς, Γερμανούς και ασφαλώς από την επταετή Δικτατορία της Χούντας των Συνταγματαρχών. Στο σημείο αυτό θέλω με έμφαση να τονίσω, ότι ο Μίκης Θεοδωράκης λάτρευε την Κύπρο, τιμούσε και συμμετείχε στους ατέλειωτους αγώνες της για δικαιοσύνη και ελευθερία, και εμείς οι Κύπριοι κλείνουμε ευλαβικά το γόνυ μπροστά στην σορό του, που από σήμερα Δευτέρα εκτίθεται σε Δημόσιο προσκύνημα για τον λαό, στον Ιερό Μητροπολιτικό Ναό των Αθηνών.

Η ειδική σύνθεσή του για την Κύπρο ως "το Χρυσοπράσινο φύλλο ριγμένο στο πέλαγο", του οποίου τους στίχους έγραψε ο Λεωνίδας Μαλένη, εκφράζει ακριβώς την αγάπη του Μίκη Θεοδωράκη για την Κύπρο. Αυτή την Κύπρο που πλήρωσε τις αμαρτίες της Χούντας των Αθηνών με το βαρύ τίμημα της εισβολής και κατοχής της μισής Μεγαλονήσου από τις ορδές του Αττίλα, για να ακολουθήσει η πτώση της Δικτατορίας. Για τον Θεοδωράκη η Κύπρος ήταν πραγματικά η γη της λεμονιάς, της ελιάς, της αγκαλιάς, της χαράς, του πεύκου, του κυπαρισσιού, των παλικαριών και της αγάπης.

Αυτό είναι πραγματικά ένα σαγηνευτικό χρυσοπράσινο φύλλο ριγμένο στο πέλαγο. Αυτό το νησί, για τον Θεοδωράκη, είναι η γη της χαρμολύπης, της πικραμένης Παναγίας, η οποία καθισμένη στο Θρονί του Κύκκου μεγαλόπρεπα, άλλοτε δακρύζει για τα δεκαοκτάχρονα παλικάρια, όπως τους Παλληκαρίδη, Καραολή, Δημητρίου κ.α., που η Μεγάλη Βρετανία τους οδηγούσε στην αγχόνη, γιατί αγωνίζονταν για την ελευθερία της πατρίδας τους, και άλλοτε για εμάς τους Κερυνιώτες, τους Αμμοχωστιανούς και Μορφίτες πρόσφυγες, αγνοούμενους και εγκλωβισμένους, τους οποίους μας εκδίωξαν οι βάρβαροι Τούρκοι εισβολείς από τις πατρογονικές εστίες μας. Και τώρα με αισχρότητα διαπραγματευόμαστε τα σπίτια μας, τα ιερά και τα όσιά μας, τον πολιτισμό μας, ώστε, κατά τον ηγέτη των Τουρκοκυπρίων, Ερσίν Τατάρ, και τον δικτάτορα Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, να αποτελέσουν το κράτος των Τούρκων στη Βόρεια Κύπρο. Το άδικο, η εισβολή και κατοχή των περιουσιών μας, των ναών μας, των πατρογονικών εστιών μας να παραδοθούν, με τη συναίνεση των Άγγλων και του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών, στους Τούρκους κατακτητές. Τότε και "οι λίθοι κεκράξονται" άρχοντες του λαού, Ελληνικέ λαέ, άνθρωποι της Παγκόσμιας Δικαιοσύνης, Ευρωπαϊκή Ένωση, Οργανισμέ των Ηνωμένων Εθνών. Αυτά γνώριζε πολύ καλά ο Μίκης Θεοδωράκης και στο ερώτημά μου κάποτε, τι είναι για αυτόν η Κύπρος, απάντησε "το κέντρο της Ορθοδοξίας και της Ρωμιοσύνης". Για αυτό το έργο του για τη Ρωμιοσύνη είναι εμπνευσμένο από το ποίημα του Βασίλη Μιχαηλίδη "9η Ιουλίου εν Λευκωσία Κύπρου", όπου ο Κύπριος ποιητής τονίζει: "Η Ρωμιοσύνη εν φυλή

συνότζιαιρη του κόσμου, κανένας δεν εβρέθηκεν για να την ιξηλείψη, κανένας, γιατί σιέπει την που τ’ άψη ο Θεός μου. Η Ρωμιοσύνη εν να χαθή, όντας ο κόσμος λείψη”, και όταν οι ηγέτες της την παραδώσουν στα χέρια των βάρβαρων κατακτητών, θα αποτελέσει την απόλυτη προδοσία.

Βλέπουμε την απόλυτη αντιστοίχηση και την πηγαία έμπνευση του αντίστοιχου ποιήματος του Γιάννη Ρίτσου “Τη Ρωμιοσύνη μην την κλαις, εκεί που πάει να σκύψει με το σουγιά στο κόκαλο, με το λουρί στο σβέρκο, Νά την, πετιέται αποξαρχής κι αντρειεύει και θεριεύει και καμακώνει το θεριό με το καμάκι του ήλιου”.

Ο Θεοδωράκης ύμνησε με τη ζωή και τις συνθέσεις του με τη ρωμιοσύνη, και παράλληλα παρακάλεσε τον Ήλιο της δικαιοσύνης, αυτόν που ψάλλει η Εκκλησία μας τα Χριστούγεννα “Η Γέννησίς Σου, Χριστέ ο Θεός ημών, ανέτειλε τω κόσμω το φως το της γνώσεως”, τον ήλιο της δικαιοσύνης. Αυτόν λοιπόν τον Ήλιο της Δικαιοσύνης, που εκφράζει στην υμνολογία της Ορθόδοξης Εκκλησίας μας, ο Ιησούς Χριστός, με τη μελοποίησή του το 1960 από την ποίηση του Οδυσσέα Ελύτη από το “Άξιόν Εστί” 1959, παρακαλεί ο Θεοδωράκης να μη λησμονά τον τόπο μας, την χώρα μας και την πατρίδα μας. “Της δικαιοσύνης ήλιε νοητέ και μυρσίνη εσύ δοξαστική. Μη παρακαλώ σας μη, μη λησμονάτε τη χώρα μου”.

Είναι, όντως συγκλονιστικά τα όσα αναφέρει ο Οδυσσέας Ελύτης σε συνέντευξη για το “Άξιόν Εστί”: “Η παραμονή μου στην Ευρώπη με έκανε να βλέπω πιο καθαρά το δράμα του τόπου μου. Εκεί αναπηδούσε πιο ανάγλυφο το άδικο που κατέτρεχε τον ποιητή. Σιγά – σιγά αυτά τα δύο ταυτίστηκαν. Το επαναλαμβάνω, μπορεί να φαίνεται παράξενο, αλλά έβλεπα καθαρά, ότι η μοίρα της Ελλάδας ανάμεσα στα άλλα έθνη ήταν ό,τι και η μοίρα του ποιητή ανάμεσα στους άλλους ανθρώπους και βέβαια εννοώ τους ανθρώπους του χρήματος και της εξουσίας. Αυτός ήταν ο πρώτος σπινθήρας, ήταν το πρώτο εύρημα και η ανάγκη που ένιωθα για μια δέηση, μου έδωσε ένα δεύτερο εύρημα. Να δώσω δηλαδή, σε αυτή τη διαμαρτυρία μου για το άδικο τη μορφή μίας εκκλησιαστικής λειτουργίας. Και έτσι γεννήθηκε το “Άξιον Εστί”.

Αυτή λοιπόν την θεολογική σκέψη του Ελύτη έκανε τραγούδι ο μεγάλος Μίκης Θεοδωράκης με τη θαυμάσια και μνημειώδη σύνθεση αυτή της εκκλησιαστικής Λειτουργίας, μετά τη λειτουργία, όπως λέμε στη Θεολογία, ώστε αυτό το θεολογικό πνεύμα της αστείρευτης Ορθόδοξης Θεολογίας να βιώνεται ανενάως και να μεταδίδεται μέσα από τις νότες του μεγάλου μας Μουσικοσυνθέτη. Και δε σταματάει εδώ. Η Θεολογία στη σκέψη και τη ζωή του Μίκη Θεοδωράκη συνεχίζεται στο “Άξιον Εστί”, το 1964, με το τραγούδι “Ένα το χελιδόνι και η άνοιξη ακριβή”. Το συγκεκριμένο τραγούδι μας δίνει το στίγμα της Ορθόδοξης

Θεολογίας, που σηματοδοτεί τον ποιητή και τον μουσικοσυνθέτη. Ένα χελιδόνι δεν φέρνει την ακριβή άνοιξη. Για να γυρίσει ο ήλιος, θέλει δουλειά πολλή. Θέλει χιλιάδες νεκρούς και ζωντανούς να δίνουν το αίμα τους.

Ο Θεός, για τον ποιητή Ελύτη και τον μουσικοσυνθέτη Θεοδωράκη, είναι όντως ο πρωτομάστορας, που δημιούργησε τα πάντα και βουνά και θάλασσες. Αυτός που λυτρώνει, κατά τον ποιητή και μουσικοσυνθέτη, είναι ο πρωτομάστορας Θεός, ο οποίος μέσα από τις μυρωδιές της Πασχαλιάς, φέρνει τη λυτρωτική εμπειρία της Ανάστασης. Αυτός, λοιπόν, ο Δημιουργός, είναι ο πρωτομάστορας του καλού, που μεταβάλλει τον πτωτικό και θνητό άνθρωπο σε μέτοχο του γεγονότος και της εμπειρίας της Αναστάσεως “Θεέ μου Πρωτομάστορα, μέσα στις πασχαλιές και Συ, Θεέ μου Πρωτομάστορα, μύρισες την Ανάσταση”.

Πραγματικά η Ανάσταση αποτελεί το κέντρο της ανθρώπινης ύπαρξης. Για αυτό και κατακλείνοντας εδώ μία προσέγγιση θεολογικού χρέους προς τον μεγαλύτερο Έλληνα μουσικοσυνθέτη του 20ου και 21ου αιώνα του Ορθόδοξο Ελληνισμού, εύχομαι ο Κύριος της ζωής και του θανάτου να τον κατατάξει εν Χώρα Ζώντων, και οι Άγγελοι να οδηγήσουν την πονεμένη, ταλαιπωρημένη και πικραμένη ψυχή του στον θρόνο του πρωτομάστορα Θεού, ώστε να συνεχίσει με τις χιλιάδες αγγέλων να υμνεί και να δοξολογεί τον Τριαδικό Θεό, που τόσο αγάπησε και λάτρεψε. Τα ιδεολογικά του πιστεύω σαφώς δεν ταυτίζονταν με έναν άθεο υλισμό ή ιδεαλισμό, αλλά με τις αρχές της κοινωνικής προσφοράς του Ευαγγελίου, την αγάπη στον πλησίον, τη δικαιοσύνη, τον Ήλιο της Δικαιοσύνης, την ισότητα, την αξία του ανθρώπινου προσώπου και την ελευθερία των λαών από κάθε δουλεία. Για αυτό και έλεγε σε συνέντευξή του: “Ντύνομαι με μαύρο κουστούμι στις συναυλίες μου, όπως ακριβώς και ο παπάς, ο οποίος εκπροσωπεί κάτι το ιερό και άγιο, δια να διαβάζω και εγώ το Ευαγγέλιο, το Ευαγγέλιο της δικαιοσύνης και της αγάπης”. Αιώνια σου η μνήμη, λατρεμένε μας Μίκη Θεοδωράκη, από το χρυσοπράσινο φύλλο το ριγμένο στο πέλαγο.

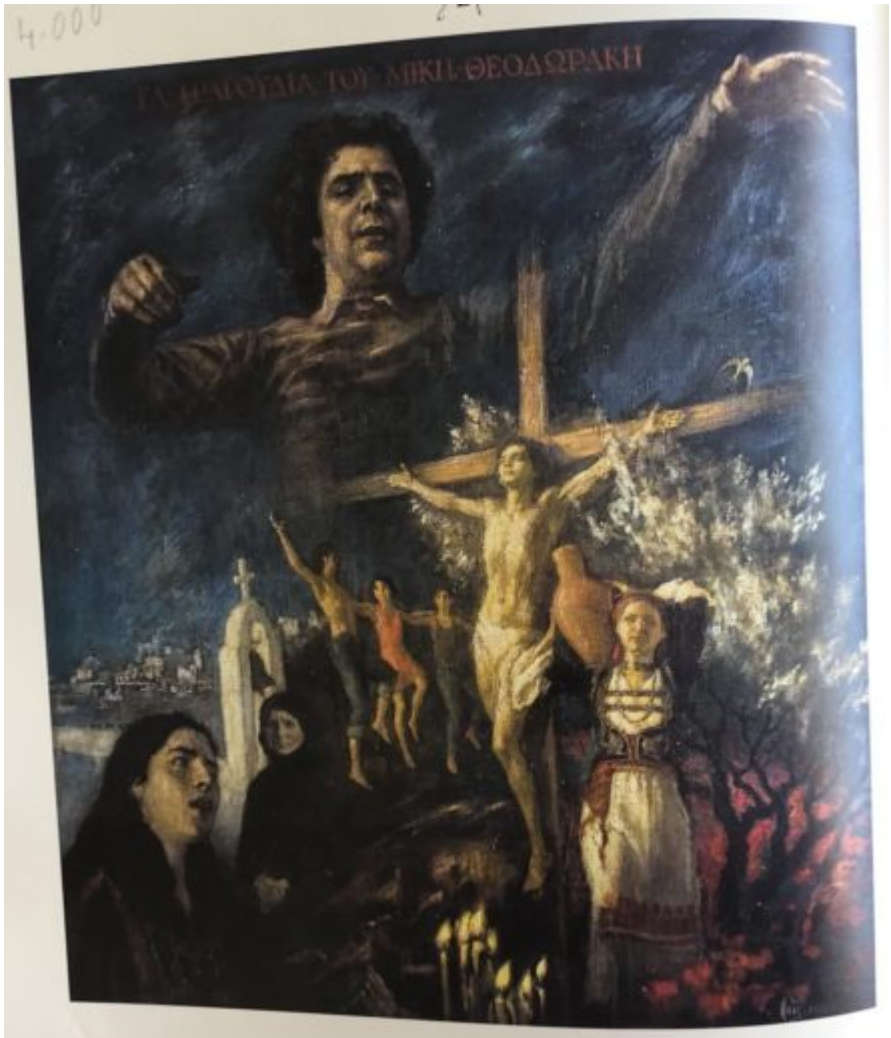

Evgeni Klemenov (1947-1992)
Τα τραγούδια του Μίκη Θεοδωράκη, Λάδι σε καμβά / *The songs of Mikis Theodorakis*, oil on canvas, 80x70 cm, 1990